

AZ ÉLMÉNYTŐL A VERSIG

NEMES NAGY ÁGNES: 64 HATTYÚ

(Magvető, 1975.)

A hagyományos irodalmi elemzések rendszerint „a mű keletkezésének körülményei”-vel kezdődnek, vagyis egy rövid korrajzzal és a verset megvilágító életrajzi adatokkal. Második lépésként magának a szövegnek a vizsgálata következik.

Nemes Nagy Ágnes tanulmánykötete arról a titokzatos zónáról ad hírt, amely e kettő között húzódik, s amelyről a versolvasó közönség szinte semmit sem tud. Pedig valójában mindenki költő, még a versek megrögzött ellenfelei is. „Mindannyian [. . .] tele vagyunk kifejezetlen tudattartalmakkal, érzelmek és alig-gondolatok feszültségeivel, vers-torzókkal és vers-csírakkal, amelyekből mi lesz? Rendszerint nem több, mint egy felkiáltás, egy félmondat vagy egy kézmozdulat.” (35.)

A 64 hattyú szerzője, aki kedveli a váratlan fordulatokat, ezúttal is szellemes paradoxonnal magyarázza meg a helyzetet. Szerinte az élmény művé formálódásának legfőbb akadálya az, amit a közönség a vers anyagának tekint: a szó. Mintha azt mondaná, hogy a festőművész legnagyobb ellensége a festék, vagy a szobrászé a kő. Mégis igazat kell adnunk neki. A szó ugyanis általánosít, fogalmi jellege révén megszünteti a felismerések és az érzések egyediségét, a költő „kénytelen a névtelen emóciónak konvencionális nevet adni”. (165.) A versírás ilyenformán veszélyes dolog: „keskeny ösvény két szakadék között, az egyértelmű szó és a tagolatlan közérzet párharca”. (38.)

Nemes Nagy Ágnes szerint a költő már mintegy kész mintát követ a mű megfogalmazásakor. Az alkotás tulajdonképpen választás: azoknak a szavaknak, képeknek, hasonlatoknak a kiemelése a kínálózó változatokból, amelyek leginkább megközelítik az ősellapotában megpillantott költeményt. Az eddigiekből következik, hogy többnyire tényleg csak megközelítik: innen a művész gyakori elégedetlensége önmagával szemben. Ha pedig sikerül a vers, az azért van, mert jóval többet fejez ki, mint szavainak vagy képeinek összessége. Az egyik tanulmány frappáns megfogalmazása szerint: „A vers többé-kevésbé a sorközökért íródik [. . .].” (263.)

A kötet legizgalmasabb lapjai azok, amelyeken a szerző gyakorlati példákkal mutatja be, miként válnak tudatossá a költőben az alakuló műnek addig rejtett lehetőségei. Csokonai *Tartózkodó kérelem* című verse például, úgy látszik, ősi nyolcasnak és hetesnek indult. A harmadik sor szavait keresve azonban Csokonai fölfedezte az addig leírtak időmértékes metrumát (uu - - / uu - - // uu - - / uu -), s a költemévt már ebben a ritmusban folytatta. A magyaros verse-

lés cezúrája ugyanis először a harmadik sorban tűnik el, a vers második felében — a kiindulástól egyre távolodva — már schol sem fordul elő. Ez az okfejtés persze nem bizonyítható megdönthetetlen filológiai érvekkel, inkább költői ráérezés, aminthogy az is csupán föltevés, hogy Tóth Árpádnak a rekettyebokorhoz írt elégiájában a *harmadt-gyarmatát*, illetve a *kincs után-kapitány* rímek adták az ötletet az ember-hajó képének részletes kibontására. De még ha tévesek lennének is az említett példák, akkor is értékesek, mert ha nem Csokonaira vagy Tóth Árpádra, akkor a mi korunk egyik jelentős költőjének alkotói felfogására jellemzők: Nemes Nagy Ágneséra.

Mert a 64 *hattyú* nemcsak tárgyilagos elemzése a versírás nehézségeinek, hanem személyes vallomás is. A szerzőn kívül soha senki nem deríthetné föl, milyen szerepe volt költővé érlelődésében egy sárga virágra szálló kék lepkének, s mögöttük, kozmikus rímként, egy sárga homokfal és a kék égbolt kettősségének. Vagy annak, hogy egy Rilke-vers átültetése közben, öntudatlan szinonímaválasztással, hogyan hamisított a műbe valami rejtett önkifejezést. A fordítás egyébként is fontos helyet foglal el munkásságában. A tanulmánykötet olvasójának az az érzése, hogy Nemes Nagy Ágnesnek még a versírással kapcsolatos nézetein is fölismerhető a műfordító látásmódja. Az az általa igen érzékletesen leírt folyamat, amikor a költő szavakat keres a benne ősalapotban élő vers kifejezésére, nagyon emlékeztet arra a másik tevékenységre, amelynek során az idegen nyelvű szöveghez keresi a magyar megfelelőt.

A fordítói munka tanulmányozása más részterületeken is értékes tapasztalatokkal gazdagítja a szerzőt. Magyarázatot ad arra a jelenségre, miért szorult háttérbe a modern világirodalomban a rím, s miért van még mindig becsülete minálunk: a rímiszegény indoeurópai nyelvek már kimerítették a maguk tartalékait, agglutináló anyanyelvünk azonban még határtalan lehetőségekkel rendelkezik. A francia szókincs elvontabb jellege világossá teszi, miért tartja túlzásúfoltnak, rikítóan tarkának a képszerűbb magyar lírát sok külföldi olvasó. Nemes Nagy Ágnes dédelgetett álma, az összehasonlító verstan (még megalapításra váró) tudománya is rendkívül hasznos lenne költészetünk számára!

Ellenálló, nehéz közeg a nyelv. De nemcsak gondot okoz, hanem sokszor kimondhatatlan örömet is forrása. A versírásról elmélkedő költőt — akit gyakran kétségbe ejt a szavak szegénysége, tehetetlensége — megragadja egy-egy szép kifejezés, például a *jelentős*, amely „oly jól sűríti magába a jeltömeget, a képzettársítások esőjét, a fontos, sőt jó hír — euangelion — villanásait, mindazt, amiről ilyenkor szokott értesülni az ember [...]” (54.) Ámulattal adózik az *észrevesszük* szónak (20.) vagy az *érdekel* jellegzetesen magyar etimológiájának: „ló oldalát sarkantyúval érdekelni”. (110.) Elgyönyör-

ködik a német *blaue Blume* szókapcsolat harmóniáján (170.) vagy a klasszicizmust és a romantikát kitűnően jellemző *Vollendung*, illetve *Unendlichkeit* belső rímelésén (192.).

Nem öncélú esztétizálás ez. A szavakkal való küzdelemben vagy a velük kötött szövetségben az önkifejezés valósul meg. A szerző ironiával említi a „tartalom-meg-a-forma” megrozsdásodott absztrakcióját, amelynek alapján a nemes eszméket kiválóan és érthetően megverselő Ábrányi Emilt kellene nagy költőnek tartanunk. (85.) Hadd oszlassuk el (nyilván az ötvenes évekből itt maradt) gyanúját: amikor a kritika és az irodalomtörténet manapság tartalomról és formáról beszél, a kettőnek nem különbözőségét, alá-fölérendeltségét, hanem dialektikus egységét hangsúlyozza, s ebbe az ikerkategóriába beleérti mindazt a gazdagságot, amelyről a *64 hattýú* szól.

Nemes Nagy Ágnes első irodalmi csméledését a Nyugat iránt érzett áhítat jellemezte, a háború idején pedig Szerb Antal egyénisége volt rá igen nagy hatással. Tanulmányait olvasva — jó értelemben — a nagy esszéíró nemzedék hangjára ismerünk. Tárnyilagos megállapításainak érvényét nemhogy csökkentené, inkább növeli a belőlük sugárzó szubjektivitás. Neologizmusai a maguk helyén tökéletesen érthetők, így az *ihletcsomó* (58.) vagy a gondolatmenetet kísérő *indulatmenet* (94.).

Egyik fontos, 1967-ből datált nyilatkozata szerint a nagykorúvá lett modern magyar líra mellett nem marad — és nem is maradhat — kiskorú a magyar közönség sem. Ezután felsorolja, akik azok, akiknek a kezét fogva könnyebb lesz az utunk a bonyolultabb modern vers felé. Vörösmarty, Babits, József Attila, Kassák, Füst Milán, Weöres Sándor, Jékely, Kálnoky, Rába György, Pilinszky, Rónay György és Vas István példáját említi. (95–96.) Ne essünk abba a hibába, hogy eltúlozzuk egy interjú során, talán kissé ötletszerűen előadott névsor jelentőségét, s hogy hosszan elemezzük, vajon kik maradtak ki belőle, és miért! A felsorolás mégis elárul valamit a megnyilatkozó költő vonzódásairól, érdeklődéséről.

1967 óta már eltelt egy évtized, s közben a magyar lírának egy újabb nemzedéke érett felnőtté. Érdekes és hasznos volna tudni, hogyan látja a kötet szerzője ennek a generációnak az alkotásmódját, útkereső próbálkozásait. Neki, aki fiatalsággal rendszeres kapcsolatban áll (a műfordításról évek óta előad az egyetemen), bizonyára van erről mit mondania. S mint az irodalmi sajtó hasábjai tanúskodnak róla, szerencsére a *64 hattýú* megjelenése óta sem csökkent Nemes Nagy Ágnes tanulmányírói kedve.

VÖRÖS IMRE